

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-316-2-23>

УДК 338.48

Наталія ПАНЬКІВ

Національний університет «Львівська політехніка»

<https://orcid.org/0000-0002-9057-9612>

pankiv.natalia@gmail.com

Вікторія БИК

Національний університет «Львівська політехніка»

ЕКОЛОГІЗАЦІЯ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОЇ СФЕРИ В КОНТЕКСТІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

В роботі досліджено проблеми та перспектив екологізації як інноваційної концепції розвитку готельно-ресторанної сфери. Проаналізовано сучасний стан та тенденції розвитку екологізації закладів туристичної інфраструктури в Україні та світі. Вивчено критерії та нормативно-правові засади діяльності еко-готелів. Встановлено основні причини та наслідки негативного впливу готельно-ресторанної сфери на навколишнє середовище. Охарактеризовано український та світовий досвід діяльності існуючих еко-готелів, проаналізовано їх проблеми та надано рекомендації щодо їх вирішення та успішного розвитку еко-готелів в Україні.

Сформульовано основні завдання, що визначають ефективну діяльність в еко-готельному бізнесі, зокрема: вибір найбільш перспективних цільових сегментів ринку еко-готелю та розробка орієнтованої на них стратегії; розробка та формування екологічного стилю, його правильне використання у внутрішніх та зовнішніх приміщеннях готелів та ресторанів; розробка чіткої та, відповідної до вимог ринку, програми позиціонування еко-готелю; інформування споживачів через рекламу та ЗМІ про показники позиціонування еко-готелю та ресторану; розробка пропозицій щодо формування та коригування позитивного іміджу еко-готелю та ресторану у свідомості споживачів. Обґрунтовано, що переорієнтація діючих готельних підприємств на "екологічні" може вирішувати кілька різнопланових та різнорівневих завдань одночасно: забезпечувати економію ресурсів на рівні підприємства; покращувати економічні показники за рахунок дотримання актуального тренду; сприяти розвитку туристичного кластера та формуванню екологічної інфраструктури в регіоні; просувати ідеї «зеленого» способу життя у суспільстві; формувати ринок екологічної продукції та послуг; підвищувати імідж регіону та країни.

За результатами дослідження виокремлено такі переваги еко-готелів: збереження природних ресурсів; зниження водоспоживання; економія електроенергії; зниження витрат за енергоресурси; зниження витрат на матеріали, що зазнають вторинної переробки; залучення нових клієнтів за рахунок сприятливої екологічної ситуації; позитивне позиціонування ринку послуг; додаткова можливість реклами готелю; створення репутації для бренду та готелю як соціально-відповідальної компанії. Позиціонування готелю як еко-готель дає його власнику цілу низку конкурентних переваг, серед яких насамперед слід виділити можливість використання такого статусу в рекламних цілях, формування сприятливого для персоналу та гостей мікроклімату, підвищення показників завантаження номерного фонду. Обґрунтовано, що еко-готелі – це перспективні готелі, які призначені підтримувати стан природного середовища, виховувати в суспільстві екологічну свідомість та відповідальність, а їхні постояльці можуть отримати здоровий відпочинок у гармонії з природою.

Ключові слова: готельно-ресторанний бізнес, екологізація, інновації, еко-готелі, сталий розвиток, Україна.

Natalia PANKIV, Viktoriya BYK

Lviv Polytechnic National University

ECOLOGIZATION OF THE HOTEL AND RESTAURANT SECTOR, IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UKRAINE

The paper examines the problems and prospects of greening as an innovative concept of hotel-restaurant development. The current state and trends in the development of greening of tourist infrastructure facilities in Ukraine and the world are analyzed. The criteria and legal principles of eco-hotels have been studied. The main causes and consequences of the negative impact of the hotel-restaurant sector on the environment have been established. The Ukrainian and world experience of existing eco-hotels are characterized, their problems are analyzed and recommendations are made for solving them and for the successful development of eco-hotels in Ukraine.

The main tasks that determine effective activity in the eco-hotel business are formulated, in particular: the selection of the most promising target segments of the eco-hotel market and the development of a strategy focused on them; development and formation of ecological style, its correct use in internal and external premises of hotels and restaurants; development of a clear and, in accordance with the requirements of the market, program for the positioning of the eco-hotel; informing consumers through advertising and mass media about the positioning indicators of the eco-hotel and restaurant; development of proposals for the reorientation and correction of a positive image of the eco-hotel and restaurant in the minds of consumers. It is substantiated that the reorientation of existing hotel enterprises to "environmental" ones can solve several multi-faceted and multi-level tasks at the same time: ensure resource savings at the enterprise level; improve economic indicators due to compliance with the current trend; promote the development of the tourist cluster and the formation of ecological infrastructure in the region; promote the ideas of a "green" way of life in society; to form the market of ecological products and services; improve the image of the region and the country.

Based on the results of the research, the following advantages of eco-hotels are highlighted: conservation of natural resources; reduction of water consumption; saving electricity; reduction of costs for energy resources; reduction of costs for materials undergoing secondary processing; attracting new customers due to a favorable environmental situation; positive positioning of the services market; additional opportunity to advertise the hotel; creating a reputation for the brand and the hotel as a socially responsible company. Positioning the hotel as an eco-hotel gives its owner a number of competitive advantages, among which the possibility of using this status for advertising purposes, creating a favorable microclimate for staff and guests, and

increasing occupancy rates should be highlighted. It is well-founded that eco-hotels are promising hotels that are designed to maintain the state of the natural environment, raise environmental awareness and responsibility in society, and their guests can enjoy a healthy vacation in harmony with nature.

Keywords: hotel and restaurant business, environmentalization, innovations, eco-hotels, sustainable development, Ukraine.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Існує безліч передумов розвитку екологічних напрямів у різних галузях економіки. Об'єктивна реальність сьогодення полягає в тому, що існує велика небезпека забруднення довкілля, що відповідно викликає необхідну реакцію запровадження екологічних стандартів у виробничу та господарську діяльність підприємств різних сфер економіки, привертання уваги громадськості до проблем екології, популяризацію здорового способу життя. У тому числі, це стосується роботи туристичних підприємств та, зокрема, готелів. Нині дедалі більше цінується екологічний товар чи еко-послуга. І туристичний бізнес не є винятком. На готельному ринку стають дедалі популярнішими еко-готелі, в яких можна відновити свої сили, поєднавшись із природою та помилуватися красою нашої планети. Еко-готелі – це підприємства гостинності, які виконують функції за принципом гармонії сусідства з природою, не забруднюючи довкілля. З кожним роком еко-готелі стають все більш популярними та відкриваються по всьому світу. Багато з них пропонують свої послуги вдалині від міста, в лісах, поблизу водойм, забезпечуючи своїм клієнтам екологічно чисте харчування, воду та оздоблення номерів з натуральних матеріалів. Також актуальність вивчення та розвитку еко-напрямку у готельному бізнесі обумовлена тим, що формування цілісного екологічного туристичного продукту неможливе без відповідної інфраструктури. Еко-готелі – це не тільки безвідходне виробництво та екологічно чисті продукти, але й місце, де можна із комфортом відпочити та усвідомити власну відповідальність перед світом.

Формулювання цілей статті

Отже, *метою* роботи є аналіз особливостей розвитку еко-готелів у міжнародному туризмі та в Україні. Для досягнення поставленої мети було сформульовано такі *завдання*: дослідити теоретичні засади формування готельного продукту – еко-готель; вивчити міжнародний та український досвід діяльності еко-готелів; вивчити критерії та нормативно-правові засади діяльності еко-готелів; проаналізувати особливості розвитку еко-готелів в Україні; розглянути діяльність існуючих еко-готелів в Україні, проаналізувати їх проблеми та запропонувати рекомендації щодо розвитку еко-готелів в Україні.

Об'єкт – готелі, орієнтовані на надання екологічних послуг у загальній структурі міжнародного еко-бізнесу у готельно-ресторанній сфері. *Предмет* дослідження – діяльність еко-готелів в готельно-ресторанній сфері в сучасний період в Україні.

Аналіз досліджень та публікацій

Сутність екологічних готелів розкривається переважно у зарубіжних публікаціях. Питання, пов'язані з проблемами функціонування, аналізом діяльності та сучасними тенденціями розвитку екологічних готельних підприємств досліджено у наукових працях таких авторів, як Алекс Канті, Пушка О.С., Тихонова Д.Ю., Орлова А.М., Печериця О.В., Меленчук О.В. та ін., а також у Програмі ООН із захисту навколишнього середовища, Міжнародних стандартах серії ISO 14000, законодавств України стосовно захисту сфери екології в Україні. Однак, у наведених публікаціях недостатньо висвітлені питання комплексного підходу щодо сучасного розвитку екологічного спрямування готельного господарства у світі. Недостатньо чітко розглядаються питання визначення самого терміну еко-готелів, а також їх особливостей функціонування.

Наукова новизна дослідження полягає у вирішенні завдання щодо розробки рекомендацій керівництву та персоналу готельного підприємства щодо вдосконалення роботи засобів розміщення з урахуванням екологічних факторів, а також підвищення конкурентоспроможності національної туристичної індустрії.

Практична значимість роботи полягає в тому, що її дослідження, результати та рекомендації можуть бути використані при розробці стратегії розвитку сфери готельної еко-індустрії в Україні, для більш повного використання потенціалу еко-готельного сервісу, як матеріально-технічної бази туризму та вдосконалення існуючих аналогічних закладів послуг гостинності, орієнтованих на екологічний продукт.

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ ГОТЕЛЬНО-РЕСТОРАННОГО БІЗНЕСУ

1. Екологізація як інноваційна концепція розвитку готельно-ресторанної сфери. Основні шляхи екологізації закладів туристичної інфраструктури

Охорона навколишнього середовища є обов'язковим напрямом діяльності всіх сфер бізнесу. На сьогодні, питання екологізації готельно-ресторанної сфери є дуже важливим, адже актуальною проблемою є сьогодні питання збереження довкілля, раціонального використання природних ресурсів; зростає попит споживача на еко-товари та послуги. Відповідно все більше починає розвиватися еко-туризм для

будівництва використовують еко-матеріали, в ресторанній сфері в меню з'являється все більше позицій з використанням еко-продуктів, в господарствах наявні технології ресурсозберігання, розвивається фермерське господарство, яке забезпечує продуктами власного виробництва [2].

Діяльність сфери послуг туристичних розміщень має істотний вплив на середовище. Діяльність готельно-ресторанного бізнесу часто супроводжується надмірним споживанням природних ресурсів (великої кількості води та енергії), забрудненням води через недосконалу систему очищення стоків, відсутністю енергоощадних систем опалення (сонячних колекторів, теплових насосів, рекуператорів тощо), використанням не екологічних продуктів, які провокують надмірну кількість відходів. Все це стало стимулом до появи готелів, що поєднують у собі турботу про навколишнє середовище та здоров'я громадян. Основна риса, що відрізняє готелі з префіксом «еко», полягає в тому, що вони розміщуються в природних зонах і функціонують за принципом збалансованого сусідства з природою, не засмічуючи довкілля продуктами життєдіяльності. Тим не менш, навіть у великих мегаполісах, є об'єкти готельного сервісу, що пропонують своїм гостям 100% чисту воду, харчування категорії «органік» і тільки натуральні матеріали обробки.

У розвинених країнах, переважно в Європі, готелі, які роблять внесок у збереження та підтримку захисту навколишнього середовища, зазвичай мають еко маркування – знак, за яким постояльці легко можуть зрозуміти, чи є готель екологічно орієнтованим чи ні [9]. На даний час чотирнадцять великих готельних мереж, починаючи з Маріотт, Хілтон, Старвуд і Хайатт, підтримують програму «Hotel Carbon Measurement Initiative», яка прагне зменшення обсягів викидів вуглекислого газу, що виробляються готелями. Не залишилася байдужою також готельна мережа «4 сезони», яка займається посадкою мільйонів дерев у 35 країнах світу, показуючи свою відданість екоініціативам.

Екологічний засіб розміщення – це місце проживання туристів, яке відповідає необхідним критеріям і прагне до: охорони природного та культурного середовища; мінімізації впливу на навколишнє середовище під час будівництва та експлуатації; використання альтернативних засобів отримання води та збільшення її економії; забезпечення збору стічних вод, їх очищення, а також обробку твердих відходів; дотримання вимог заощадження енергії та поєднання в собі сучасних альтернатив для більшої економії у її витраченні; пропозиції програм з освіти співробітників готельного комплексу та гостей, з питань навколишнього природного та культурного середовища. Цінова політика таких готелів є в середньому ціновому діапазоні, хоча вибір типів готельного розміщення величезний. Це можуть бути розкішні намети в кемпінгах як в Африці, або прості сільські будинки, наприклад ранчо та маєтків плантаторів у Венесуелі, або чайні будиночки в Непалі. Велика кількість еко-готелів являють собою хатини або будинки, які побудовані за технологією корінних племен. Велике поширення еко-готелі набули у країнах Океанії та Центральної Америки. Еко-готелі часто розташовуються у непрохідних джунглях, де присутність людини досі вважається рідкістю. Зручності в багатьох готелях є мінімальними: ліжко або гамак, стіл, пара стільців або крісел. Як правило, всі меблі в номерах еко готелів зроблені з місцевих природних матеріалів, з каменю або деревини. Серед додаткових послуг, які еко-готелі пропонують гостям – можливість пройти екологічну освіту. Клієнтам допомагають навчитися розпізнавати види місцевої флори та фауни, вчать способам зменшення негативного впливу на довкілля. Еко-готелі перебувають у тісному взаємозв'язку з розвитком етнографічного туризму, отже, у постояльців досить часто є можливість дізнатися щось про культуру та традиції різних народів. Харчування в екологічних готелях переважно схоже або повністю повторює місцеві традиції. Деякі еко-готелі пропонують і досить екстремальний спосіб відпустки, коли постояльцю необхідно самостійно добувати собі їжу.

У світі існує кілька незвичайних готелів, які були збудовані з використанням виключно вторинних матеріалів [8]. Для того, щоб присвоїти готельному підприємству статус «екологічний», він має пройти екологічну сертифікацію, яка проводиться незалежною організацією. Серед таких виокремлюють:

1. British Airways Holidays (BAH) – один з найбільших авіаперевізників і туроператорів в світі.
2. Certification for Sustainable Tourism (CST) – одна з провідних та найбільш успішних компаній в галузі впровадження практики екотуризму в західній півкулі.
3. Green Globe – британська компанія, активно пропагує і впроваджує екотуризм, працює в більш ніж 50 країнах, повноправний член туристської організації ООН і Всесвітньої ради з туризму і подорожей.
4. Компанія Green Key (Данія) розробляє програми сертифікації для готелів, хостелів, конгрес-центрів, будинків відпочинку.
5. Touristic Union International (TUI) – провідний туроператор Німеччини з більш ніж п'ятимільйонною клієнтською базою, одним з перших в країні почав пропагувати принципи екологічної відповідальності в туристській індустрії.

Метою концепції екологічного готелю є зменшення негативного впливу від надання послуг розміщення на навколишнє природне середовище та має важливе значення для підвищення конкурентоспроможності готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Поняття екологічного готелю, за визначенням О.М. Данилової та І.В. Погинайко – це екологічно сертифіковане житло, яке покращує навколишнє середовище шляхом мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище, а також знаходиться в екологічно чистому районі. Крім того, екологічні об'єкти повинні дотримуватися суворих

«зелених» принципів, щоб їхні відвідувачі могли бути впевнені, що вони знаходяться в безпечному, не токсичному та енергоефективному приміщенні [5].

Екологізація готельно-ресторанної сфери спрямована на покращення екологічного стану природних комплексів, збереження та відновлення екосистем. Одним з основних шляхів екологізації готельно-ресторанного бізнесу є поінформованість споживачів щодо екологічної діяльності підприємства. Зокрема, про джерела енергії, які поділяють на два типи: традиційні та альтернативні. До першого належать корисні копалини (газ, нафта, вугілля), другий – все, альтернативне їм (сонце, вода, вітер). Ключова відмінність – це відновлюваність у природі. Традиційні джерела вичерпні, відповідно, рано чи пізно цей ресурс стане недоступним, альтернативні ж є нескінченними.

Важливою екологічною проблемою є споживання води, яка є обмеженим ресурсом (водопостачання, споживання води на кухні, при прибиранні, в сауні, басейні, в номерах), а також через те, що стічні води можуть загрожувати довкіллю. Для технічних потреб, наприклад, миття посуду, вода підлягає попередньому очищенню, а для приготування готових страв в готелях, ресторанах та кафе вода повинна піддаватися тонкому або осмотичному очищенню. Установка промислових фільтрів для води дозволяє задовольнити всі потреби готелів, кафе та ресторанів у чистій питній воді. В кінцевому підсумку, вона коштує значно дешевше, ніж доставлена в пластиковій тарі вода. Сучасні зливні бачки унітазів мають два режими: звичайний і економний, другий дозволяє заощадити за рік понад 5000 літрів води на сім'ю. Економний режим дозволяє зливати не повний бачок, а лише певну кількість води, поки кнопка натиснута [3].

Відходи теж мають значний вплив на навколишнє середовище і, на жаль, їх не можна повністю позбутися екологічним шляхом. Потрібно уникати пластикових матеріалів одноразового використання, натомість слід використовувати багаторазові тари. Обов'язковим етапом має бути сортування сміття, якщо використані прилади не функціонують (батареї, фен, використані лампи), їх слід здавати в спеціальні установи по утилізації, аби уникнути забруднення ґрунту.

Надмірне споживання електроенергії несе шкоду середовищу. Це стимулює пошук ефективних способів використання альтернативних джерел енергії, до яких належать: сонячна і геотермальна енергія, енергія вітру, газ із біомаси, муніципальні відходи, промислові відходи, морських хвиль і океану. В готелях та ресторанах слід використовувати LED-освітлення, воно споживає в рази менше електроенергії в порівнянні з іншими джерелами енергії [6]. А також підлягає повторній переробці, що не шкодить навколишньому середовищу. Освітлення з автоматичними датчиками ввімкнення/вимкнення на зовнішніх фасадах споруди, теж допомагає значно економити споживання електроенергії.

До альтернативних джерел енергії належать [1]:

1. Сонячна енергетика – перетворення сонячної радіації на теплову та електричну енергію, залежно від типу установки (сонячні електростанції та геліосистеми), вони є безпечними для навколишнього середовища та можуть використовуватись ще впродовж мільярдів років.

2. Вітрова енергетика – галузь, яка спеціалізується на використанні кінетичної енергії вітру для утворення будь-якого іншого типу енергії, необхідної для людства. Вітер є видозміненою формою сонячної енергії, тому також належить до альтернативної відновлювальної енергетики. Та вітроенергетика поступається сонячній як у ефективності, так у популярності серед населення. Все тому, що, здебільшого, вітрові ресурси знаходяться у віддалених від споживачів місцях.

3. Гідроенергетика – використання потенціальної та кінетичної енергії води з метою перетворення її в електричну. На сьогодні вона є найбільш освоєною серед інших нетрадиційних джерел.

4. Біопаливо – органічне паливо, що отримують із відходів рослин, тварин або сільського господарства чи промислового виробництва. Відновлюваний ресурс, який є абсолютно безпечним для навколишнього середовища. Сюди відносять продукти дерева оброблюваного виробництва, спиртові суміші, ефіри, біодизелі та різноманітні газові поєднання.

На сьогодні, готельно-ресторанні господарства з екологічною політикою користуються великим попитом серед туристів, в яких все більше зростає зацікавлення бути причетними до збереження природних ресурсів та їх ефективного використання. Це дає змогу збільшити прибуток і зацікавити нових споживачів власниками даного бізнесу. Ресурсозбереження також дає позитивний вплив на розвиток держави, яка в той час зберігає власні природні ресурси, вчить громадян використовувати альтернативні джерела та будує заводи з переробки й утилізації відходів, тим самим створюючи нові робочі місця й зберігає довкілля.

2. Сучасний стан та тенденції розвитку готельно-ресторанної сфери в Україні

Діяльність готельно-ресторанного бізнесу в Україні є перспективною, оскільки розвиток цієї галузі сприяє зростанню робочих місць, розвитку конкретного регіону й формування позитивного туристичного іміджу держави загалом. Провідні позиції в наданні готельних послуг займає європейський ринок. Сучасною тенденцією розвитку готельного господарства в Україні, й в усьому світі загалом – є орієнтація на екологічність [6]. Окрім того, постійний розвиток готельної справи сприяє поживленню усіх суспільно-економічних зв'язків, розвитку промисловості, торгівлі, науки, економіки, культури і спорту, піднімає рейтинг держави, її регіонів, мобільності людей, налагодженню міжособистісних контактів, обміну

досвідом. Сучасні готелі повинні постійно перебувати у пошуку раціональних управлінських рішень, удосконалювати управління якістю готельних послуг, аналізувати поточні проблеми обслуговування, задовольняти найрізноманітніші запити гостей, враховуючи те, що з кожним роком вимоги до якості послуг зростають [7].

В Україні не існує чіткої класифікації ресторанів та барів (хоча передбачена сертифікація за державними стандартами). Сертифікація на зірковість є добровільною, тому її проходять дуже мало ресторанів. Самі ж ресторатори ділять заклади ринку за ціновою ознакою: недорогі, середні та елітні. Щодо готелів застосовується звична класифікація 1*, 2*, 3*, 4*, 5*. Для підвищення рівня конкурентоздатності готелі та ресторани повинні постійно вводити інновації, щоб залишатись провідними у своєму сегменті та бути на два кроки попереду конкурентів. До закладів розміщення туристів належать готелі, мотелі, кемпінги, ботелі, туристичні бази, пансіонати, ротелі, флотелі, бунгало та ін. За міжнародними рекомендаціями, заклади розміщення поділяють на три групи: готелі й аналогічні заклади розміщення; комерційні та соціальні заклади розміщення; спеціалізовані заклади розміщення [10].

Світове господарство налічує понад 120 готелів, відзначених сертифікацією програми Green Key, еко готелі України становлять майже 11% від загальної кількості таких готелів. Україна є на четвертому місці за кількістю "зелених" готелів світу (табл. 1).

Таблиця 1

**Підприємства готельного господарства України,
що пройшли екологічну сертифікацію "Green key" [2]**

Місце розташування	Кількість "зелених" готелів	Назва еко-готелю
м. Київ	3	Radisson Blu Hotel; Rus Accord Hotel; Баккара Арт-готель
Київська область	2	Maison Blanche (Безезівка) Еко дім; Maison Blanche (Mytnitsa) Еко дім
м. Львів	3	Reikartz Dworzec Lviv; Reikartz Medievale Lviv; Дністер Прем'єр Готель
м. Миколаїв	1	Reikartz Ривер Миколаїв
м. Запоріжжя	1	Reikartz Запорізький
м. Дніпро	1	Reikartz Дніпропетровськ
м. Харків	1	Reikartz Харків
Закарпатська обл.	1	Ковчег
Автономна Республіка Крим	2	Красотель-Левант; Готель Ореанда

Таким чином, як бачимо згідно даних табл. 1., в Україні знаком «Green Key» відзначені 15 готелів, серед яких вважаємо, вартує виділити 7, це: Radisson Blu Resort, 1 в Васильківському районі Київської області – Maison Blanche, с. Митниця та в м. Київ – Eco house Hotel Galera, Park Inn by Radisson Kyiv, Troyitska Radisson Blu Hotel, Radisson Blu Hotel Podil та InterContinental.

Незважаючи на поширення готелів, що отримали еко-знак Green Key, повністю екологічних готелів в Україні все ще немає. Як відомо, специфіка еко-готелю складається з кількох показників – економії води, світла, введення в готелі різних програм, що дають змогу знизити споживання енергії або вплинути на стан екології позитивним чином. Крім цього, дані програми має оцінити спеціальна організація або комісія експертів, яка виносить остаточне рішення, чи можна вважати заяву готелю про його екологічність відповідною до дійсності.

Загалом, екологізація підприємств готельного господарства має низку переваг:

1. Економія природних ресурсів (води, тепла, електроенергії, природного газу, тощо).
2. Попит таких готелів зі сторони споживачів, які є екологічно усвідомленими.
3. Конкурентоспроможність готельно-ресторанного бізнесу. Зараз еко-свідомість користується великим попитом, так як природні ресурси нашої планети є вичерпними і частина з них є не відновлювальними. Все більше і більше готелів долучаються до раціонального використання багатств нашої планети.

4. Збільшення прибутку підприємства. За рахунок використання альтернативних джерел енергії, готельна і ресторанна сфери допомагають рятувати Землю від техногенних катастроф, ще й додатково можуть збільшити свій дохід.

До (умовно) негативних переваг переходу на екологізацію для готельно-ресторанної сфери належать:

1. Відмова від дешевих аналогів у будівництві (натомість використовувати еко-матеріали), використання пластикового посуду одноразового використання (використовувати багаторазові тарни), відмова від агресивних хімікатів, які забруднюють воду та ґрунти (краще використовувати замітники побутової хімії, яка пройшла сертифікацію і не наносить шкоди довкіллю).

2. Зростання цін на ресторанний продукт (еко-продукти, які не несуть шкоди довкіллю, але є дорожчими по своїй собівартості) та готельний (вищі ціни на номери у зв'язку з переходом на «еко», готельне підприємство потребує капіталовкладень).

Порівнявши переваги і недоліки переходу підприємств на екологічний продукт, можна стверджувати, що при грамотному процесі екологізації готельно-ресторанної сфери можна заощадити кошти. Екологізація може відбуватися поступово, маленькими кроками – і це вже буде великий вклад у збереження ресурсів нашої планети.

Очевидно, що вплив діяльності закладів розміщення туристичної інфраструктури на довкілля має комплексний характер і проявляється як на локальному (в межах окремих дестинацій та туристичних центрів), так і на глобальному рівнях.

Усе різноманіття проявів такого впливу на локальному рівні можна зрештою звести до кількох основних наслідків, а саме: зміни первинних ландшафтів; зниження естетичної цінності ландшафту; надмірне використання природних ресурсів (земельних, водних, енергетичних); деградація ґрунтів; зміни кількісних та якісних показників водних об'єктів; забруднення атмосферного повітря внаслідок впливу на нього транспортної інфраструктури; забруднення довкілля побутовими відходами в межах туристичних дестинацій та вплив на живу природу (рослинний і тваринний світ).

На глобальному рівні діяльність закладів розміщення має безпосереднє відношення до таких екологічних проблем, як глобальні зміни клімату, руйнування озонового шару Землі, скорочення біорізноманіття та зникнення окремих видів тощо [4]. Досвід розвинених західних країн свідчить, що стратегії і механізми обмеження шкідливих наслідків діяльності закладів розміщення цілком досяжні й ефективні. Протягом останніх десятиріч у різних країнах розроблено програми, орієнтовані на гармонізацію відносин з природним середовищем. На практиці ці альтернативні напрями туристичної діяльності передбачають обмеження нового туристичного будівництва і ширше використання локальної нічліжної бази, передовсім житла місцевих мешканців, пропагування екологічних видів транспорту, а також підвищення екологічної свідомості туристів і місцевих жителів.

Загалом, у еко-готельній індустрії існує багато різних тенденцій, які зумовлені низкою факторів, зокрема: нові технології, зміни способу життя тощо. Саме, технології дозволяють вдосконалити та оптимізувати готельні послуги (голосове управління та голосовий пошук допомагають оптимізувати взаємодію з клієнтами; штучний інтелект – допомагає покращити персоналізацію та якість підтримки клієнтів тощо, а також слугують новітнім засобом підвищення екологічності роботи закладів даного типу). Сьогодні люди більше усвідомлюють зміни клімату та роль людської поведінки, і це призвело до збільшення попиту на екологічно чисті подорожі, екологічно чисте харчування та місцевий, а не міжнародний туризм, що є наслідком зміни способу життя.

На жаль, внаслідок пандемії Ковід-19, а тепер під впливом російсько-української війни, значна кількість готелів змінили свій підхід до надання послуг. Так, наразі акцентується увага на безпеці та гігієні, адже вони є фактором, на основі якого значна кількість клієнтів приймають рішення щодо бронювання, оскільки гості готелю прагнуть мінімізувати будь-які ризики, пов'язані з подорожами, особливо під час воєнних дій.

Також, протягом останніх років, значної популярності отримали безконтактні платежі, які є прикладом готельної технології, що набула популярності на тлі пандемії коронавірусу. Окрім переваг для здоров'я та безпеки, безконтактні платежі є зручними та дозволяють клієнтам здійснювати платежі набагато швидше.

Нині чат-боти є ще однією з головних тенденцій готельної індустрії, що визначає їхню цілодобову доступність. Використання даної технології дозволяє збільшити кількості прямих бронювань, надавати автоматизовану підтримку під час бронювання та взаємодіють із клієнтами різними мовами.

Варто відзначити, що технологічний прогрес, а саме «роботизація», дістались й готельній індустрії. Наразі роботів застосовують, як консьєржів, прибиральників тощо. Також доцільно зосередити увагу, й на такому напрямі впровадження сучасних технологій, як віртуальна реальність, адже саме даний підхід дозволяє клієнтам максимально ознайомитись з готелем та прийняти рішення щодо бронювання.

Ситуація щодо розвитку еко-готельної індустрії в Україні, наразі, є невизначеною. Адже, на галузь, як у всьому світі, вплинула пандемія, фінансова криза, а також безпосередньо ведення бойових дій на території України. Так, за даними експертів, кількість готелів у східних регіонах значно скоротилась (частково закрились, не витримавши кризову ситуацію спричинено карантинними обмеженнями, частково зруйновані), а готелі інших регіонів, зокрема західних переформатовано під житло для вимушено переміщених осіб. Відтак, готельна індустрія України потребує перезавантаження та відбудови.

За таких умов проектування подальшої роботи еко-готелів має бути спрямовано, не лише на комфортабельність, але й бути безпечним, відповідно до норм викидів у навколишнє середовище, мати

відповідні місця розміщення клієнтів згідно екологічних норм і стандартів. Розвиток готельних мереж має сприяти появі найрізноманітніших сучасних форм послуг, які, своєю чергою, сприятимуть підвищенню ефективності управління готелями, а також припливу інвестицій в готельний бізнес, спрямованих з інших сфер господарської діяльності [13]. Окремі готельні тенденції можуть мати тимчасовий характер, а інші – стають постійними. Урахування всіх елементів, при проектуванні готелю та впровадженні нових готельних послуг, дозволить зайняти конкурентоспроможні позиції на ринку.

3. Визначення проблемного поля та рекомендації щодо їх рішень у розвитку еко-готелів у вітчизняній готельно-ресторанній сфері

Проектуючи подальшу роботу еко-готелів, чи розширюючи спектр послуг, необхідно визначити існуюче проблемне поле діяльності даних закладів сегменту екологічних послуг, розробити необхідні заходи і рекомендації щодо покращення діяльності еко-готелів у вітчизняній готельно-ресторанній сфері.

Нами пропонується впровадити в діяльність еко-готелів України, елементи екологічного менеджменту для більш якісного наближення даного засобу розміщення до еко-готелів:

1. Заміна звичайних ламп на енергозберігаючі дає можливість не лише зменшити обсяг енергії, що використовується, але і призводить до зниження рівня забруднення навколишнього середовища.
2. Вимкнення з розетки електроприладів дає можливість зберегти до 40 В електроенергії за 24 години, а це, у свою чергу, дуже сильно впливає на природне середовище, а ще це дозволяє зменшити навантаження на енергосистеми країни, які масово руйнує російська федерація!
3. Переробка скляних предметів. При переробці скла ступінь забруднення повітря знижується на 20%, а ступінь забруднення води зменшується ще вдвічі.
4. Експлуатація на території готельного підприємства машин із альтернативними моторами.

Окремою частиною в заощадженні ресурсів для готелів є використання води та газу. Зниження вживання води – дуже реалістичне завдання. Що стосується газу, то його вживання з розумною економією призводить до зниження його використання вдвічі. Також, як перспективний напрям, пропонуємо використання в межах роботи готелів сонячної енергії, та задовольняти власні потреби незначною кількістю води, яка після вживання очищатиметься і знову переходитиме до системи водопроводу. На даху готелів доцільно встановити сонячні панелі, які нагріватимуть воду. Додатково можливим є встановлення вітряків, за допомогою яких можливе вироблення електрики, необхідну для роботи готелю.

Також можна, як додатковий захід, запропонувати встановлення вікон з переробленого скла і меблів з перероблених матеріалів. При цьому необхідно використовувати лише натуральні компоненти. Усі побутові відходи необхідно сортувати та передавати на утилізацію. Харчові відходи передбачається переробляти на біологічне паливо. Загалом, вдосконалення своєї роботи готельним господарствам слід здійснювати з урахуванням усіх екологічних факторів навколишнього середовища.

Необхідно формувати культуру безвідходного виробництва та споживання заради захисту навколишнього середовища від забруднення небезпечними відходами, заощадження не поновлюваних ресурсів та відновлення краси природи через:

- переосмислення побутових звичок та виробничих процесів,
- створення товарів та послуг з безвідходним життєвим циклом,
- скорочення надмірного споживання,
- повторного та спільного використання товарів та ресурсів,
- вторинну переробку відходів.

Доцільно поставити спеціальні контейнери для різних видів відходів та домовитися з підприємством про їх вивезення та утилізацію. Все це дозволить наблизитись до звання екологічного готелю. Хоча не так важливо мати це маркування, як важливо почати оберігати навколишню середовище.

Для оцінки екологічної безпеки та екологічних ризиків у готелях виділяють такі фактори:

- керування відходами (роздільний збір сміття, переробка, багаторазове використання матеріалів);
- економія в споживанні електроенергії (відключення світла в номерах і приміщеннях, що не використовуються, включення по датчиках руху, ергономічні електроприлади і т. д.);
- раціональне водоспоживання;
- використання нетоксичних будівельних матеріалів під час зведення будівлі;
- мінімізація негативного впливу на довкілля за допомогою застосування спеціалізованої професійної побутової хімії для збирання.

Базисом робіт у сфері екологічної безпеки готельного сервісу має стати своєчасна та повна оцінка екологічних ризиків.

Основні економічні вигоди зменшення та відсутності впливу на довкілля визначаються перевагами та додатковими правами, пов'язаними з подібною діяльністю, у тому числі:

- здатність зацікавити спонсорів; поява додаткових ресурсів для отримання переваг та пільг при вкладеннях у екологічні заходи в межах роботи готелю;
- поява можливостей для залучення клієнтів та підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції та послуг;

- здатність зацікавити міжнародні організації та громадськість; членство у міжнародних екологічних спілках підприємців;
- додаткові підстави для зміцнення відносин з органами місцевої влади та державного екологічного законодавства, екологічною громадськістю;
- додаткові ресурси для розширення позицій підприємства на міжнародних товарних та економічних ринках;

Також пропонується проводити навчання персоналу, який незалежно від своїх обов'язків та посад має розуміти, за що виступає організація та підтримувати її.

Важливо, щоб працівники особисто відчували корпоративність, спільність справи, значимість абсолютної еко-місії підприємства сфери гостинності. Від екологічної самосвідомості кожного конкретного співробітника багато в чому залежить подальше еко-виховання кожного гостя, який проживав у готельному підприємстві.

Таким чином, основні завдання, що визначають ефективну діяльність в еко-готельному бізнесі, відповідно до виділеного нами проблемного поля їх діяльності, є:

- вибір найбільш перспективних цільових сегментів ринку еко-готелю та розробка орієнтованої на них стратегії;
- розробка та формування екологічного стилю, його правильне використання у внутрішніх та зовнішніх приміщеннях готелів та ресторанів;
- розробка чіткої та відповідної вимогам ринку програми позиціонування еко-готелю;
- інформування споживачів через рекламу та ЗМІ про показники позиціонування еко-готелю та ресторану;
- розробка пропозицій щодо формування та коригування позитивного іміджу еко-готелю та ресторану у свідомості споживачів.

Переорієнтація діючих готельних підприємств на екологічні може вирішувати кілька різнопланових та різнорівневих завдань одночасно:

- забезпечувати економію ресурсів на рівні підприємства;
- покращувати економічні показники за рахунок дотримання актуального тренду;
- сприяти розвитку туристичного кластера та формуванню екологічної інфраструктури в регіоні;
- просувати ідеї «зеленого» способу життя у суспільстві;
- формувати ринок екологічної продукції та послуг;
- підвищувати імідж регіону та країни.

Таким чином, існує попит на облік екологічних факторів у готельному сервісі, але є різниця в уявленнях про поняття колективних засобів розміщення екологічної спрямованості. Це, із відсутністю чітких нормативних документів у цій сфері, потребує вироблення відповідних рекомендацій щодо вдосконалення роботи таких еко-готельних підприємств, які орієнтуються у майбутньому на еко-послуги, з урахуванням екологічних факторів, а також необхідно чітко визначити значення понять засобів розміщення екологічного спрямування.

На основі екологічного менеджменту, нормативно-правових актів та серії стандартів ISO 1400 можна створити перелік рекомендацій для підприємств готельного сервісу. Якщо зараз організації реалізують екологічні програми на добровільній основі, то певний момент вимоги можуть посилитися, і тоді у вигідному становищі виявляться ті готелі, які свого часу вже почали реалізовувати екологічну політику. Інші ризикують втратити можливість займатися організацією проживання. Впроваджені ресурсозберігаючі технології в рамках проектів еко-готелів сприяють економії фінансових засобів підприємства, скорочення витрат на технічне обслуговування обладнання, підвищення привабливості серед потенційних клієнтів, розширення ринку збуту, залучення екологічно відповідальних клієнтів, збільшення прибутковості від завантаження номерного фонду.

За результатами аналізу можна виокремити такі переваги еко-готелів: збереження природних ресурсів; зниження водоспоживання; економія електроенергії; зниження витрат за енергоресурси; зниження витрат на матеріали, що зазнають вторинної переробки; залучення нових клієнтів за рахунок сприятливої екологічної ситуації; позитивне позиціонування ринку послуг; додаткова можливість реклами готелю; створення репутації для бренду та готелю як соціально-відповідальної компанії. Позиціонування готелю як еко-готель дає його власнику цілу низку конкурентних переваг, серед яких насамперед слід виділити можливість використання такого статусу в рекламних цілях, формування сприятливого для персоналу та гостей мікроклімату, підвищення показників завантаження номерного фонду.

У той же час організація та функціонування еко-готелів несе для їх засновників низку недоліків. Створення подібного типу готелів спричиняє додаткові витрати на етапі проектування та будівництва, оскільки впровадження ряду екологічних інновацій передбачає великі фінансові вкладення та збільшення термінів окупності проекту. Також відмова від деяких видів пропонованих послуг та товарів, матеріалів в обробці інтер'єрів може негативно позначитися на попиті серед певних груп клієнтів (наприклад, відсутність номерів для курців, обмеження напору води та ін.).

Таким чином, еко-готелі – це перспективні готелі, які призначені підтримувати стан природного середовища, виховувати в суспільстві екологічну свідомість та відповідальність, а їхні постояльці можуть отримати здоровий відпочинок у гармонії з природою. Досвід розвинених західних країн свідчить, що стратегії та механізми обмеження шкідливих наслідків діяльності підприємств сфери гостинності є цілком досяжними та ефективними. Враховуючи значний перелік переваг еко-готелів, можливість вирішення негативних тенденцій, що підтверджується значним світовим попитом на екологічні продукти та послуги, еко-сертифікація є перспективним інструментом підвищення туристичної привабливості. Екологічний сертифікат, отриманий установою, підкреслить повагу до гостя та підтвердить інвестиційну привабливість та соціальну відповідальність бізнесу.

Також, вважаємо доцільно буде розробити в рамках діяльності еко-готелів додаток мобільної реєстрації гостей, який дозволить користуватись перевагами методу входу без ключа, усуваючи необхідність чекати біля стійки реєстрації та отримувати фізичний ключ або ключ-картку. Натомість за допомогою мобільного додатку доступна безконтактна реєстрація, а готелі можуть надсилати користувачам унікальний код входу, який дозволить їм отримати доступ до помешкання та навіть до свого номера [11]. Перевагою даного підходу також є надсилання клієнтам рекламних повідомлень, що сприятиме збільшенню додаткових або перехресних продажів.

Ще, однією новацією у проектуванні подальшої роботи еко-готелів є використання підходу – розумні еко-готелі, які містять Інтернет речі (IoT), використовуючи розумні пристрої та системи для оптимізації повсякденної роботи готелю, підвищення ефективності та покращення досвіду гостей. Розумний еко-готель може використовувати системи опалення, вентиляції та кондиціонування повітря з підключенням до Інтернету, щоб точно налаштувати температуру та вентиляцію в кожній кімнаті для максимального комфорту та мінімальних витрат енергії що є однією з умов роботи закладів екологічної спрямованості [11].

Розумні еко-готелі також можуть дозволити гостям використовувати такі технології, як телефонні додатки або голосове керування, щоб легше керувати опаленням і охолодженням, освітленням і розважальними системами екологічної спрямованості. Оскільки все більше і більше людей використовують інтелектуальні технології у своїх домівках, розумні еко-готельні номери, будуть користуватись значним попитом. Проектування нових готелів, у сучасних умовах, має бути спрямоване на використання екологічних матеріалів, адже в Україні, як і в усьому розвиненому світі, значної популярності набирає «екологічна свідомість». Гості готелів, які зупиняються на відпочинок, усе частіше обирають готелі де екологічне планування є основною особливістю, а також вони є максимально енергоефективними. Проте, такий підхід є привабливим і для всієї індустрії гостинності, адже екологічні ініціативи часто означають зниження поточних витрат у довгостроковій перспективі. Як зазначалось раніше, останнім часом популярності у готельній індустрії набула віртуальна реальність. Проте, у проектуванні наступної роботи еко-готелю доцільно враховувати такий напрям, як доповнена реальність. Там, де віртуальна реальність замінює реальний світ аудіо- та візуальним входом для створення ефекту занурення, доповнена реальність просто додає віртуальні елементи до реального світу [12].

Еко-готелі можуть використовувати QR, щоб надавати інтерактивні карти та інформацію про такі послуги, як SPA, тренажерні зали, ресторани тощо. Еко-готелі також використовують QR-ігри, щоб зробити візити своїх гостей більш приємними та незабутніми. Отже, сучасний світ формує нові вимоги та виклики для бізнесу загалом, та еко-готельної індустрії, зокрема. Значної актуальності набувають питання впровадження сучасних технологій під час проектування подальшої роботи еко-готелів та розширення послуг, що пропонуються гостям закладів екологічної спрямованості.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у статті обґрунтовано, що еко-готелі – це перспективні готелі, які призначені підтримувати стан природного середовища, виховувати в суспільстві екологічну свідомість та відповідальність, а їхні постояльці можуть отримати здоровий відпочинок у гармонії з природою. За результатами дослідження виокремлено такі переваги еко-готелів: збереження природних ресурсів; зниження водоспоживання; економія електроенергії; зниження витрат за енергоресурси; зниження витрат на матеріали, що зазнають вторинної переробки; залучення нових клієнтів за рахунок сприятливої екологічної ситуації; позитивне позиціонування ринку послуг; додаткова можливість реклами готелю; створення репутації для бренду та готелю як соціально-відповідальної компанії. Позиціонування готелю як еко-готель дає його власнику цілу низку конкурентних переваг, серед яких насамперед слід виділити можливість використання такого статусу в рекламних цілях, формування сприятливого для персоналу та гостей мікроклімату, підвищення показників завантаження номерного фонду.

Результати та рекомендації даної роботи можуть бути включені в розробку політики розвитку ринку готельного екологічного сервісу в Україні для більш повного використання можливостей та ресурсів готельної індустрії як матеріально-технічної бази туризму, а також при будівництві нового готельного еко-готелю та вдосконаленні вже існуючих готелів. Еко-готельна індустрія в сучасних умовах – це структурна складова економічної системи, що створює екологічний готельний продукт (послугу), який, у свою чергу, має високу споживчу цінність в сучасних умовах зростаючої потреби на екологічні послуги серед

споживачів. Основними стратегічними напрямками розвитку еко-готельної індустрії в макроекономічних умовах можуть бути: формування екологічних програм, спрямованих на розвиток туристично-рекреаційної сфери, орієнтованих на різні соціальні групи, що дозволяють підвищити завантаження готельного комплексу екологічної спрямованості; участь у проєктах екологічної спрямованості державного та місцевого значення тощо.

За результатами досліджень, сформульовано основні завдання, що визначають ефективну діяльність в еко-готельному бізнесі, зокрема: вибір найбільш перспективних цільових сегментів ринку еко-готелю та розробка орієнтованої на них стратегії; розробка та формування екологічного стилю, його правильне використання у внутрішніх та зовнішніх приміщеннях готелів та ресторанів; розробка чіткої та, відповідної до вимог ринку, програми позиціонування еко-готелю; інформування споживачів через рекламу та ЗМІ про показники позиціонування еко-готелю та ресторану; розробка пропозицій щодо формування та коригування позитивного іміджу еко-готелю та ресторану у свідомості споживачів. Обґрунтовано, що переорієнтація діючих готельних підприємств на «екологічні» може вирішувати кілька різнопланових та різнорівневих завдань одночасно: забезпечувати економію ресурсів на рівні підприємства; покращувати економічні показники за рахунок дотримання актуального тренду; сприяти розвитку туристичного кластера та формуванню екологічної інфраструктури в регіоні; просувати ідеї «зеленого» способу життя у суспільстві; формувати ринок екологічної продукції та послуг; підвищувати імідж регіону та країни.

Важливо відмітити, що готельна індустрія сьогодні потребує значного перезавантаження, в тому числі впровадження нових екологічних інновацій. Проєктування подальшої роботи екологічних закладів та удосконалення існуючих підходів, вимагає врахування новітніх технологій та змін настроїв та попиту клієнтів, швидкого реагування на суспільні виклики щодо екологізації суспільства а також адаптування їх до особливостей галузі загалом. Отже, сучасний світ формує нові вимоги та виклики для бізнесу загалом, та еко-готельної індустрії, зокрема. Значної актуальності набувають питання впровадження сучасних технологій під час проєктування подальшої роботи еко-готелів та розширення послуг, що пропонуються гостям закладів екологічної спрямованості.

Література

1. Альтернативні джерела енергії. СонцеДім – центр відновлювальної енергетики. URL: <https://soncedim.com.ua/blog/alternativni-dzherela-energiyi>
2. Головчан А.І. Теоретико-методологічні підходи до визначення сутності туристичних дестинацій та управління ними. URL: file:///C:/Users/%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/nvntu_2012_22.3_15.pdf
3. Гошовський С.В., Рудько Г.І., Преснер Б.М. Екологічна безпека техно-природних геосистем у зв'язку з катастрофічним розвитком геологічних процесів. К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2020. 624 с. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:FuaN_r57EFcJ:https://www.wunu.edu.ua/pdf/opp/program/uf/Bachelor/pravo/ekolohichna_bezpeka/work.pdf&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
4. Екологія з основами екологічного туризму : навчальний посібник / укл. Паньків Н.Є., Бомба М.Я. Львів : Ліга-Прес, 2016. 318 с.
5. Качинський А.Б., Хміль Т.А. Екологічна безпека України: аналіз, оцінка та державна політика. К. : НІСД, 1997. 127 с. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%20%D0%9C.%D0%86.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81..pdf>
6. Кучинська І.В. Туризм в умовах глобальної екологічної кризи: сучасні виклики і перспективи розвитку. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Стратегія розвитку туризму у 21 ст. у контексті вирішення глобальних проблем сучасності». Львів, 28.05.2019 р. Львів : ЛІЕТ, 2019. С. 291–301. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pJWamIFBHf4J:https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2/055-65.pdf&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>
7. Маргієнко А., Дишкантук О. Сутність гостинності як економічної категорії. Економіка: реалії часу. Науковий журнал. 2017. № 2 (30). С. 72–78. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/72.pdf>
8. Мілінчук О.В. Переваги екологічної сертифікації готелів в Україні. Менеджмент в інноваційному розвитку економіки: проблеми та перспективи. С. 322–323. URL: <https://eztuir.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/622/322.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Пандемія COVID-19 та її наслідки для туризму в Україні. Видання НТОУ. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/COVID-19-TA-SOTSIALNIY-DIALOG-V-TURISTICHNIY-GALUZI-PRAKTIKA-YES-TA-UKRAYINSKI-REALIYI.pdf>

10. Стратегія сталого розвитку туризму : навчальний посібник. Івано-Франківськ : ІФНТУНГ, 2020. 257 с.
11. Hotel Industry: Everything You Need to Know About Hotels. URL: <https://www.revfine.com/hotel-industry/>
12. Leiper N. Tourism Management. 3d ed. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p.
13. Sukach O., Kozlovska S., Sushko N. Modern management technologies in the hospitality industry. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1199/1238>)

References

1. Alternatyvni dzherela enerhii. SontseDim – tsentr vidnovliuvalnoi enerhetyky. URL: <https://soncedim.com.ua/blog/alternativni-dzherela-energiyi>
2. Holovchan A.I. Teoretyko-metodolohichni pidkhody do vyznachennia sutnosti turystychnykh destynatsii ta upravlinnia nymy. URL: file:///C:/Users/%D0%AE%D0%B7%D0%B5%D1%80/Downloads/nvntu_2012_22.3_15.pdf
3. Hoshovskiy S.V., Rudko H.I., Presner B.M. Ekolohichna bezpeka tekhnopryrodnykh heosystem u zviazku z katastrofichnym rozvytkom heolohichnykh protsesiv. K. : ZAT “NICH LAVA”, 2020. 624 s. URL: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:FuaN_r57EFcJ:https://www.wunu.edu.ua/pdf/opp/program/uf/Bachelor/pravo/ekolohichna_bezepeka/work.pdf&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua
4. Ekolohiia z osnovamy ekolohichnoho turizmu : navchalnyi posibnyk / ukl. Pankiv N.Ie., Bomba M.Ia. Lviv : Liha-Pres, 2016. 318 s.
5. Kachynskiy A.B., Khmil T.A. Ekolohichna bezpeka Ukrainy: analiz, otsinka ta derzhavna polityka. K. : NISD, 1997. 127 s. URL: <http://www.philosophy.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vykladachi/Hylko/%D0%A5%D0%B8%D0%BB%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%9C.%D0%86.%20%D0%95%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D0%BA%D0%B0%20%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8.%20%D0%9D%D0%B0%D0%B2%D1%87.%20%D0%BF%D0%BE%D1%81..pdf>
6. Kuchynska I.V. Turyzm v umovakh hlobalnoi ekolohichnoi kryzy: suchasni vyklyky i perspektyvy rozvytku. Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Stratehiia rozvytku turizmu u 21 st. u konteksti vyrishennia hlobalnykh problem suchasnosti». Lviv, 28.05.2019 r. Lviv : LIET, 2019. S. 291–301. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:pJWamIFBHf4J:https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/FViS-2012-2/055-65.pdf&cd=1&hl=uk&ct=clnk&gl=ua>
7. Martiienko A., Dyshkantiuk O. Sutnist hostynnosti yak ekonomichnoi katehorii. Ekonomika: realii chasu. Naukovyi zhurnal. 2017. № 2 (30). S. 72–78. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/72.pdf>
8. Milinchuk O.V. Perevahy ekolohichnoi sertyfikatsii hoteliv v Ukraini. Menedzhment v innovatsiynomu rozvytku ekonomiky: problemy ta perspektyvy. S. 322–323. URL: <https://eztur.ztu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/622/322.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Pandemiia COVID-19 ta yii naslidky dlia turizmu v Ukraini. Vydannia NTOU. URL: <http://eap-csf.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/COVID-19-TA-SOTSIALNIY-DIALOG-V-TURISTICHNIY-GALUZI-PRAKTIKA-YES-TA-UKRAYINSKI-REALIYI.pdf>
10. Stratehiia staloho rozvytku turizmu : navchalnyi posibnyk. Ivano-Frankivsk : IFNTUNH, 2020. 257 s.
11. Hotel Industry: Everything You Need to Know About Hotels. URL: <https://www.revfine.com/hotel-industry/>
12. Leiper N. Tourism Management. 3d ed. Sidney: Pearson Education Australia, 2004. 326 p.
13. Sukach O., Kozlovska S., Sushko N. Modern management technologies in the hospitality industry. URL: <http://baltijapublishing.lv/index.php/issue/article/view/1199/1238>)